

НА ЗАКІНЧЕННЯ НОМЕРА

ЙОГАННЕС БРАМС: КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК СИНДРОМУ СОННОГО АПНОЕ?

Mitchell L. Margolis
Chest 2000; 118:210-213

*Я хочу вибачитися навіть перед тими,
кого не образив.*

Йоганнес Брамс

Історики дискутують, чи сказав ці слова, покидаючи одну з мистецьких вечірок, Йоганнес Брамс (1833–1897 рр.) — композитор, музика якого належить до найпопулярніших і найвитонченіших в історії європейської культури. Є мало підстав сумніватися, що таке могло статися. Митець мав нестримний характер і навіть його близька дружба із Кларою Шуман і скрипалем-віртуозом Йозефом Йоахімом часто переривалася пароксизмами злоби і нерозважливості. Імовірно, на особистість Брамса вплинув принизливий досвід дитинства, коли для утримання сім'ї він мав грати на фортепіано в гамбурзьких борделях, хоча ще й досі мистецтвознавці сперечаються про цей факт. До того ж великі сподівання, що їх покладали на композитора геніальний Роберт Шуман і провідний музичний

критик того часу Ганс фон Бюлов (вони вважали його прямим наступником Баха і, зокрема, Бетховена), лише посилювали психологічний тягар. Проте масштаби генія Брамса посприяли тому, що він навіть перевершив такі передбачення.

З медичної точки зору клінічний випадок композитора є радше простим. Будучи красивим чоловіком у молоді роки (рис. 1), він не страждав на якесь серйозне захворювання протягом свого життя; наприклад, у віці 57 років, випадково підхопивши грипозне захворювання, Брамс, “імовірно, до того навіть не знав, що таке гарячка”. У 1896 році в нього розвинулася прогресуюча жовтяниця і зниження маси тіла. Термінальний стан митця, ґрунтовно проаналізований Ноймейром, скоріш за все, був пов’язаний із раком підшлункової залози.

Разом з тим ретельніше прочитання біографії Брамса дає підставу припустити, що він страждав на синдром сонного апное (ССА) — стан, невідомий для його сучасників.

Рисунок 1. Йоганнес Брамс у віці 30 років.

У цій статті ми спробуємо резюмувати докази на користь такої гіпотези.

Симптоми

Оскільки композитор ніколи не був одружений, у нас немає описів його сну, зокрема, хропіння. Але це й зайве, оскільки сьогодні доступні спогади відомого баритона Георга Геншеля (1850–1934), в яких він, зокрема, з гумором описує свої турне із Брамсом у 1880-х і фрагмент яких ми подаємо.

“Ми прийшли на відпочинок у готельну кімнату №11 і там моїм найбільш палким бажанням було заснути перед тим, як це зробить Брамс, оскільки я знав із минулого досвіду, що його здорова звичка захропіти означатиме смерть для будь-яких зусиль зануритися в обійми Морфея.

З приємністю було помічено, що, лігши на ліжко, він узявся читати книгу, але через кілька хвилин мене пройняв жах, коли вона випала з рук заснулого композитора. Дуже скоро кімната дрижала від найнеймовірніших звуків, що породжувалися в його носі та гортані. Що робити? Я був у розпачі, оскільки дуже хотів спати і, крім того, завтра вранці мав виїжджати до Берліна. Мені згадалася кімната №42. Я встав, спустився до порт'є і з великим труднощами його розбудив, потім, пояснивши всі причини, мені вдалося вмовити вредного старигана її відкрити. Після хорошого нічного відпочинку я вернувся до Брамса.

Він лежав у ліжку, пробудившись, і, пильно дивлячись на мене з характерним вогником в очах і насмішуватою серйозністю в голосі, сказав, добре знаючи про причину моєї нічної втечі: “О, Геншель, коли я проснувся і побачив ваше ліжко порожнім, то відразу подумав, що ви, скоріш за все, пішли і повісилися з горя! Але чому ж ви не кинули в мене черевиком?” — Гм... Щоб я кинув черевиком у генія!”

Ймовірно, митець любив добре поспати, особливо у зрілі та пізні роки свого життя; разом з тим звичка засинати за лічені секунди була помічена ще в молодості його товаришем, композитором Альбертом Дітріхом. Смішно, але є факт, що найбільш скандальний випадок засинання Брамса стався під час виконання сонати Ліста сі-мінор. Виконував її сам автор, котрий після такого епізоду дуже розізлився, адже це була перша зустріч двох талановитих музикантів. Разом з тим важко пов'язати згаданий випадок із ССА, оскільки у 1853 році Брамс мав лише 20 років, тобто перебував у віці, коли явні симптоми такого розладу (разом із огрядністю) ще не проявилися.

У пізні роки життя Брамс часто засинав удень під час відвідин віденських кафе і його розкуйовджену бороду дуже добре знали регочучі туристи. Наступний відомий пароксизм сну стався під час першого прослуховування композитором виконання творів перспективного молодого музиканта Густава Малера в 1890 році, коли потік музики час від часу переривався “нездоровим храпом”. Як би ми не довіряли подібному одиничному опису свідків, такий епізод дуже нагадує “оживляючий храп”, що часто супроводжує обструктивний період при сонному апноє. У жовтні 1896 року митець іноді засинав за столом чи в театральній ложі.

Фізикальні характеристики

Брамс мав невисокий зріст навіть за стандартами його епохи. Хоча в юності він був досить струнким, з роками в нього розвивалося прогресуюче ожиріння. У віці 35 років композитор був уже затовстий навіть для свого хутрянного пальто, у 1890-х він із труднощами міг витягнути ключі з кишені штанів, оскільки йому заважав великий живіт. Ожиріння та чоловіча стать є одними із найсерйозніших

факторів ризику ССА, також при цьому неліковані розлади дихання у сні з часом лише погіршуються.

Крім того, у митця була коротка і досить товста шия, що чітко видно на фотографіях і малюнках 1850–1860-х років; у 1870-х вона зникла під розкішною бородою (рис. 2). Розміри шиї Брамса посприяли його антипатії до будь-яких краваток, і з віку близько 50-ти він носив безкомірну мисливську сорочку. Подібні преференції щодо одягу були відображені в незлобливій епіграмі друзів композитора з нагоди одержання ордена Св. Леопольда в 1890 році. У перекладі це звучить приблизно так:

“Нарешті він одержав те, що можна носити навколо шиї. На великий сором, це не комір”.

Підвищене ожиріння верхньої половини тіла, особливо збільшення окружності шиї, є чіткими предикторами ССА.

Провокующий фактор

Митець не був алкоголіком, проте протягом життя він споживав значні кількості “гарячих напоїв”. Почалося це, ймовірно, ще з гамбурзького періоду, коли нетверезі матроси та припортові проститутки просто спювали музиканта, який їх розважав. У віці 21 року Брамс пив стільки, що це лякало Клару Шуман. Пізніше, протягом тривалого проживання у Відні, композитор демонстрував добре знання хороших вин і був завсідником багатьох пабів і таверн. Споживання алкоголю вважається за поширений і важливий провокующий фактор ССА, головним чином через вибіркове пригнічення активності підборідно-язикового нерва.

Рисунок 2. Композитор у зрілі роки.

Клінічні наслідки

Привабливість і клінічна важливість гіпотези про ССА в Брамса не є настільки ясною, коли розглядати її окремо від спроб поставити серйозний медичний діагноз у настільки популярного пацієнта (який до того ж мертвий уже більше як сто років).

На пізній стадії раку підшлункової залози, за 6 тижнів до смерті, у митця розвинулися деформація обличчя, знерухомлення ока і дисфазія, що асоціювалися із значною слабкістю, через що він не міг робити свої звичні прогулянки на свіжому повітрі. Очевидною діагностичною можливістю залишається інсульт, для якого ССА є фактором ризику. Але, оскільки посмертної секції не було зроблено, подібні клінічні дані можуть свідчити і про інші хвороби, наприклад, метастази в головний мозок або параліч Белла, при цьому останній діагноз не пояснить офтальмоплегії і труднощів при ходьбі.

Другим важливим моментом є імпотенція — це один поширений прояв ССА. У такому контексті варто згадати принизливу і досить невдалу характеристику Гуго Вольфа щодо музики Брамса як “апофеозу імпотентності”. У своїй мові ком-

позитор часто вживав вульгарні вирази, щоб компенсувати згадані вище приниження в ранньому віці. Разом з тим деталі останнього залишаються маловідомими, митець постійно уникав тривалої інтимної близькості та одруження. Отже, роль ССА у статевому житті Брамса залишається незрозумілою.

Нарешті, варто повернутися до проявів капризності композитора (див. епіграф до нашої статті) та численних прикладів дратівливої поведінки протягом його життя. У пацієнтів з ССА виявляють хронічні емоційно-афективні порушення; фактично дратівливість та депресія є типовими особистісними змінами, що супроводжують цей розлад. Таким чином, є заманливим припустити, що переміжні спалахи депресії і нестриманості митця частково можуть асоціюватися із хронічною фрагментацією сну і/чи нічною гіпоксемією. На жаль, такі твердження, ймовірно, назавжди залишаться в царині догадок.

Коментар

Захворювання великих композиторів продовжують хвилювати увагу лікарів (див. статті про Шопена і Бетховена в попередніх числах “Медицини світу”. — Прим. перекл.). Тому нова теорія щодо того, на що страждав Йоганнес Брамс, спричинила значну реакцію в медичній спільноті. Більше того, клінічні докази точно не корелюють із класичним ССА у випадку цього митця; ми не маємо даних від свідків епізодів апное чи, наприклад, інформації про нічні пробудження.

Разом з тим запропонована гіпотеза інтригуюча. Докладний аналіз літератури дає майже класичні описи більшості характерних симптомів ССА: голосний храп і посилена сонливість у денний час. Фізикальні риси композитора також вкладаються в те, що ми бачимо в таких хворих, зокрема, коли йдеться про ожиріння і товсту шию. Тривале споживання алкоголю протягом життя є ймовірним і легко розпізнаваним провокуючим фактором.

На нашу думку, гіпотеза, що Брамс страждав на ССА, є життєздатною і може пояснити деякі важливі аспекти його життя та особистості. Можна лише здогадуватися, як цей розлад сприяв довготривалому відчуженню митця від друзів та уникненню кайданів одруження, таким чином опосередковано стимулюючи його жертвність у творенні безсмертної музики.

Підготував *Юрій Матвієнко*